

Володимир ФУРТІЙ,
магістр-туризмознавець факультету туризму та міжнародних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) vovafurtyi@gmail.com

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті здійснено дослідження розвитку туризму в незалежній Україні на початку XXI ст. Автор розглянув стан розвитку туризму в Україні, проблеми, що заважають перетворити її в провідну галузь, обґрунтував рекомендації щодо покращення послуг туристичної галузі. Розкриття теми стало можливим завдяки використанню загальнонаукових методів пізнання: аналізу, синтезу, системності, узагальнення, конкретності, історизму та діалектичного методу. У науковій праці віддано перевагу історичним методам дослідження: історико-генетичному, історико-порівняльному, історико-синтетичному, історико-діахронному, емпіричному аналізу тощо.

Ключові слова: туризм, розвиток туризму, Україна, туристична інфраструктура, туристичний потенціал

Лит. 17.

Volodymyr FURTIY,
master, Uzhgorod National University, faculty of Tourism and international communications,
(Ukraine, Uzhgorod) vovafurtyi@gmail.com

THE HISTORY OF TOURISM IN INDEPENDENT UKRAINE

The article studies the development of tourism in independent Ukraine at the beginning of XXI century. The author examined the state of tourism in Ukraine, problems that prevent turning it into a leading industry, grounded recommendations for improving the services of the tourism industry. A study was made through the use of scientific methods of knowledge: analysis, synthesis, system, specific, historical and dialectical method. In the scientific work preferred historical methods of research: historical and genetic, historical and comparative, historical and synthetic, historical and diachronic, empirical analysis and more.

Keywords: tourism, tourism development, Ukraine, tourist infrastructure, tourist potential

Ref. 17.

Владимир ФУРТІЙ,
магістр-туризмознавець факультета туризму та міжнародних комунікацій
ГВУЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) vovafurtyi@gmail.com

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЕ

В статье проведено исследование развития туризма в независимой Украине в начале XXI века. Автор рассмотрел состояние развития туризма в Украине, проблемы, мешающие превратить ее в ведущую отрасль, обосновал рекомендации по улучшению услуг туристической отрасли. Раскрытие темы стало возможным благодаря использованию общенаучных методов познания: анализа, синтеза, системности, обобщения, конкретности, историзма и диалектического метода. В научной работе отдано предпочтение историческим методам исследования: историко-генетическому, историко-сравнительному, историко-синтетическому, историко-диахронному, эмпирическому анализу и др.

Ключевые слова: туризм, развитие туризма, Украина, туристическая инфраструктура, туристический потенциал

Лит. 17.

Постановка проблеми. Згідно з Указом Президента України «Про Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму» від 31 травня 2000 р. № 740/2000, Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України став правонаступником трьох державних комітетів, у

тому числі Державного комітету України по туризму. Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму (Держкоммолодьспорттуризм) поділявся на три департаменти. Серед них був і Державний департамент туризму і курортів, до складу якого входили Управління організації туризму й Управління розвитку туристичної індустрії та інвестицій. 22 листопада 2000 р. Указом Президента України Держкоммолодьспорттуризм, до складу якого входив Державний департамент туризму і курортів, було реорганізовано. 14 грудня 2001 р. Указом Президента України створено Державну туристичну адміністрацію України.

Аналіз досліджень. Матеріали роботи ґрунтуються на наукових працях провідних вітчизняних учених, законодавчих актах, нормативних документах. Історію розвитку туризму як в Україні, такі за кордоном, окремі питання управління галуззю вивчали вчені: І. В. Ангелко [1], І. Гур'єва [5], С. О. Дітковська [6], Н. В. Кулешова [9], О. А. Лозова [12].

Метою статті є дослідження історії туризму в незалежній Україні, оскільки ретроспективний аналіз дає змогу виявити позитивні та негативні риси розвитку туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна має значні можливості для динамічного розвитку туристичної сфери, розширення міжнародного співробітництва у цій сфері, що підкреслювалося в Посланні Президента України до Верховної Ради: «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002 – 2011 рр. (від 30.05.02 р.)» [11, 149–155].

Розвиток туристичного ринку в Україні регулювала Державна туристична адміністрація. В 2002 р. Державна туристична адміністрація України вперше здійснила рекламну кампанію «Відпочивай в Україні» на Першому національному телеканалі, провела низку акцій на російському туристичному ринку в рамках заходів Року України в Росії, надала організаційну підтримку випуску та розповсюдженню інформаційних продуктів для туристів (серія листівок «Welcome to Ukraine», плакатів, «Прогулянка по Криму», серії туристичних карт тощо). Зокрема, представникам туристичного бізнесу була надана державна підтримка для участі у міжнародних виставках в Україні «UITT'2002» та «Україна-2002», національній виставці України у Москві, міжнародних туристичних біржах у Москві, Санкт-Петербурзі, Познані, Лондоні, Мілані. Завдяки ініціативам Державної туристичної адміністрації була налагоджена співпраця з Фондом «Євразія», неурядовою організацією ЕПІ та фундацією Україна – США, фондом «Відродження», Американською Торговою Палатою [3, 222–229].

У листопаді 2003 р. відбулася зустріч керівництва Держтурадміністрації з групою представників ЗМІ Євросоюзу. Ще в рамках програм TACIS у 1999 р. було реалізовано українсько-французький проект з розбудови туристичної інфраструктури АР Крим, зокрема зі створення та забезпечення функціонування Кримського центру розвитку туризму. 2003 року створено Раду з туризму Карпатського регіону, на базі якої формувався туристичний інформаційний центр. У Криму діяв Союз сільського зеленого туризму автономії, який 2003 р. прийняли до Європейської асоціації сільського зеленого туризму (у її складі 21 країна); на початку 2005 р. Держтурадміністрація України отримала сертифікат від Європейської спілки зеленого туризму на право провести в Криму другий Європейський конгрес сільського туризму [14, 37–40].

Заходами щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму, затвердженими розпорядженням Кабінету Міністрів 27 червня 2003 р. № 390, було заплановано: визначити земельні ділянки для створення відповідної інфраструктури в регіонах в тому числі будівництва готелів, мотелів, гольф-трас, яхт-клубів, аквапарків та парків розваг, облаштування гірськолижних трас; визначити місця стоянок і короткочасних зупинок туристично-екскурсійних автобусів; вивчити попит щодо ціноутворення у сфері туристичних послуг та послуг, що надаються готелями різних категорій у країнах Центральної та Західної Європи, Прибалтики, Російської Федерації. За результатами роботи слід було подати пропозиції щодо оптимізації цінової політики у зазначеній сфері, а також розробити та здійснити комплекс заходів щодо стимулювання розвитку іноземного туризму. Ні земельні ділянки, ні місця стоянок не були визначені, а пропозиції щодо оптимізації цінової політики та заходів щодо стимулювання розвитку іноземного туризму залишилися не визначеними [6, 134–137].

У нашій державі відбулися бурхливі процеси перетворення туристичної галузі в одну із провідних галузей економіки України. Це передовсім було пов'язано з прийняттям Державної Програми розвитку туризму в Україні на 2004 – 2010 рр., Закону України «Про внесення змін до Закону України Про туризм», низки Указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України про підтримку розвитку туризму. Згідно з довідником Держкомстату «Україна в цифрах», за 2004 рік у структурі експорту послуг іноземний туризм становив всього 3 %, що за словами віце-президента Туристичної асоціації України Степана Романюка «це десь на рівні статистичної похибки». Усе це говорило про те, що за останні роки іноземний туризм втратив відповідне, належне йому місце серед пріоритетів державної політики [6, 134–137; 10, 161–165].

Незважаючи на велику кількість фактів з приводу слабого розвитку туристичної інфраструктури, з 2005 року готельна інфраструктура України динамічно розвивалася. За період 2005 – 2010 рр. кількість готелів в Україні зросла в середньому на 6,5 % у рік, одноразова місткість готелів зросла на 10,5 % у рік [1, 71–79].

В Україні у 2006 р. спостерігався сплеск попиту на міжнародний туристичний продукт: українці почали масово подорожувати до інших країн. Незважаючи на позитивну динаміку приросту виїзних туристичних потоків з 2001 до 2006 рр., у 2007 р. спостерігається їх різкий спад. Таке явище зумовила передусім нестабільність курсу валют у цей період та різкого його збільшення, зокрема долару США, майже удвічі. Тому українці віддали перевагу відпочинку в Україні [9, 177–183].

21 лютого 2007 р. Указом № 136/2007 Президента України В. Ющенка було постановлено створити належні умови для розвитку сфери туризму і діяльності курортів, першочергового стимулювання в'їзного та внутрішнього туризму, розбудови сучасної туристичної інфраструктури і на підтримку пропозицій Національної ради з питань культури і духовності. Оголосити 2008 р. – Роком туризму і курортів в Україні [16].

Фінансова криза 2008 р. принесла для світової туристичної індустрії «дві хвили» важких фінансових наслідків. По-перше, брак вільних ресурсів на фінансових ринках суттєво обмежив розбудову туристичних об'єктів. По-друге, зростання безробіття і скорочення доходів населення викликало «ефект оптимізації витрат домогосподарств», що супроводжувався скороченням витрат на дозвілля, лівова частка яких акумулювалася туризмом. Фінансування розвитку туризму в Україні здійснювалося за остаточним принципом, а тому залишало бути кращим. Обсяги видатків у 2008 р. зменшилися порівняно з 2007 р. майже на 13 %. А у 2009 р. взагалі склалася критична ситуація – бюджетні програми щодо розвитку туризму та створення умов безпеки туристів фінансувалися переважно лише на погашення кредиторської заборгованості, що утворилася через недофінансування вартості заходів, проведених у 2008 р. Загалом упродовж 2008 – 2009 рр. на реалізацію державної та регіональної програми у сфері розвитку туризму в Україні було спрямовано 55 млн. грн. [5, 17–23; 8, 158–166].

Найістотніші негативні тенденції у 2009 р. спостерігалися в розвитку в'їзного туризму. Це пояснювалося складною економічною та політичною ситуаціями, які існували в країні. Так, протягом 9 місяців Україну відвідали 16,5 млн. в'їзних (іноземних) туристів, що на 18 % або майже на 3,7 млн. осіб менше, ніж за аналогічний період 2008 року. Зменшення обсягів в'їзного потоку протягом 9 місяців 2009 року відбулося за рахунок падіння числа поїздок за всіма мотиваціями. Виїзний турпотік за 9 місяців 2009 року зменшився порівняно з 2008 роком на 2 % або на 223,1 тис. осіб та становив 11,6 млн. туристів. Це свідчило про зміни уподобань українців у зв'язку з кризою на користь більш дешевого виду відпочинку, що в свою чергу позитивно позначилося на розвитку внутрішнього туризму [7].

Позитивна динаміка туристичних потоків відновилася у 2010 р. В Україні спостерігався динамічний розвиток в'їзного туризму, відносно стабільний розвиток виїзного туризму та стабільна динаміка внутрішніх потоків, які можуть свідчити про підвищення рівня конкурентоспроможності України на міжнародній арені [1, 71–79].

В Україні іноземних туристів приваблюють наша національна кухня, історична та архітектурна спадщина, відомі на весь світ монастирі, храми, театри та музеї. Так, протягом 2011 р. Україну відвідали 21,4 млн. в'їзних (іноземних) туристів, що на 1 % або на 212 тис. осіб більше,

ніж у 2010 р. В першу чергу іноземні громадяни відвідують Україну з приватною метою. Цей сегмент займав у 2011 р. 89,6% усього в'їзного туристичного потоку і збільшився на 0,5% або на 91,1 тис. осіб. На другому місці поїздки з організованого туризму. Протягом 2011 р. цей сегмент зріс на 11,7 % або на 143 тис. осіб. І на третьому місці – поїздки з службовою метою, які зменшилися порівняно з 2010 р. на 7,1% або на 49,6 тис. осіб. Незважаючи на негативний імідж України як політично нестабільної держави, англійські експерти зарахували Україну до трійки найбільш туристично привабливих країн у 2012 р. Інтерес до України постійно зростає, це сприяло без залучення державних дотацій стабільно нарощувати обсяги виробництва туристичного продукту. Особливо на це впливав майбутній чемпіонат Європи з футболу, співорганізатором якого була Україна у червні – липні 2012 р. Як повідомляла прес-служба Державного агентства України з туризму та курортів, що під час Євро-2012 Україну відвідало 24,5 млн. іноземних туристів [12,44–47; 13].

У 2013 р. Україну відвідали понад 26 млн. туристів, що на 1,5 млн. більше, ніж у 2012 р. Про це повідомив Віце-прем'єр-міністр Олександр Вілкул. В серпні 2013 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію, яка є основою Державної цільової програми. Крім того, Держтуризмкурорт розробив проект туристичного бренду, який відповідає сучасним вимогам і сприяє просуванню у світі унікального туристичного потенціалу нашої країни. Голова Держтуризмкурорту зазначала, що важливим елементом просування України в світі є проведення спортивних заходів міжнародного рівня. Так, у серпні 2013 р. Україна успішно провела юнацький Чемпіонат Європи з баскетболу 2013 (U-16), який за оцінкою ФІБА був визнаний кращим за всю історію існування чемпіонату. В 2013 р. ЮНЕСКО включив до списку Всесвітньої культурної спадщини дерев'яні церкви Карпатського регіону та Стародавнє місто Херсонес Таврійський. У грудні 2013 р. Петриківському розпису було надано статус Всесвітньої нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Всі ці події надавали додаткового поштовху сфері туризму в Україні [17].

У першому кварталі 2014 р., за даними Державного агентства України з туризму та курортів (Держтуризмкурортів), яке, своєю чергою, посилається на дані Держприкордонслужби, у нашу країну з туристичною метою прибуло лише 15 % від торішнього турпотoku (3,5 млн. осіб) і в основному це були поляки, румуни, угорці, які відвідували західні регіони України – Галичину, Буковину, Закарпаття та Київ. Більшість громадян Росії, Китаю, Індії, країн Західної Європи і Латинської Америки в Україну не їдуть через нестабільну політичну ситуацію в країні. Крим в 2014 році втратив до 80 % туристів, тобто отримав 1,2 млн. замість торішніх 6 млн. осіб, причому виключно туристів з Росії [2].

За 2014 – 2015 рр. туристичний ринок України зазнав серйозних випробувань. АТО, девальвація і падіння рівня життя – позначилися всі ці фактори. Попит на туризм упав на 70 %. Виїзний турпотік з України, що становив близько 2 млн. осіб на рік, скоротився до 700 – 800 тис. На даний момент основні туристичні напрямки України – це Чорноморське і Азовське узбережжя, Карпатські гори, міста Київ, Львів і Одеса. У них є безліч як загальних проблем, так і індивідуальних. Загальні проблеми туризму в Україні: погані дороги, відсутність сприятливих умов для розвитку бюджетних авіаперельотів (перш за все національних перевізників), податковий і адміністративний тиск на бізнес, негативний інвестиційний клімат, слабо розвинена інфраструктура. Усі ці проблеми розв'язати без допомоги держави важко або навіть неможливо. На жаль, держава замість усунення проблем у сфері туризму займається заміною одних адміністративних органів на інші. Наприклад, із 1 вересня 2015 р. функції Держтуризмкурорту України були передані Міністерству економічного розвитку й торгівлі України. До того ж, тепер туризм розглядається суто як економіка. Значить, через призму доходу. Найлегшим доходом для держави є кошти від ліцензування туристичних фірм, які в більшості випадків відправляють мандрівників відпочивати за кордон. А потрібно також розвивати український туризм. Необхідно популяризувати вітчизняні курорти серед українців і іноземців, влаштовувати в Україні конференції й з'їзди іноземних туроператорів, створити якісну нормативну базу для залучення інвестицій, стежити за строгістю присвоєння зірковості готелям, робити особливий акцент на унікальності національної кухні, українських традицій і на природно-архітектурних цінностях, проводити міжнародні турніри, конкурси й фестивалі, шукати новаторські прояви в туристич-

ній сфері, розширити курортний сезон (наприклад, за рахунок СПА-готелів або гірськолижних курортів) [4, 15].

Висновки. Україна має значний туристичний потенціал і всі передумови для розвитку внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму. Стратегією розвитку туристичної галузі в Україні може бути створення конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій і їхніх соціально-економічних інтересів за збереження екологічної рівноваги та історико-культурного довілля. Програма дій, зорієнтована на досягнення цієї мети, повинна бути синхронізована із загальними темпами становлення ринкових механізмів і узгоджена з політикою структурних реформ в економіці, враховувати накопичений досвід розвитку туризму в світі, що створює сприятливі умови для опрацювання та розроблення відповідної нормативно-правової бази з питань туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Ангелко І. В. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні / І. В. Ангелко // Український соціум. – 2014. – № 2. – С. 71–79.
2. Антитуристическая операция в Украине : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gordonua.com/publications/antituristicheskaaya-operaciya-v-ukraine-27056.html>
3. Бойко М. Г. Засади формування пріоритетних напрямів туристичної політики України / М. Г. Бойко, Л. М. Гопкало // Регіональна економіка : науково практичний журнал. – 2005. – № 1 (35). – С. 222–229.
4. Відкрити Україну. Час змінювати підходи до туризму : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3506081-vidkrytu-ukrainu>
5. Гур'єва І. Розвиток туризму в Україні : проблеми й перспективи / І. Гур'єва, С. Хитяник // Фінансовий контроль : Всеукраїнський науково-практичний журнал. – 2011. – № 1 (62). – С. 17–23.
6. Дітковська С. О. Іноземний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку / С. О. Дітковська // Вісник Донецького інституту туристичного бізнесу. Серія : Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері). – 2007. – № 1. – С. 134–137.
7. Колесник О. О. Оцінка стану та перспектив розвитку туризму України в умовах кризи / О. О. Колесник // Економіка. Управління. Інновації : електронне наукове фахове видання. Серія : Економічні науки. – 2010. – Вип. 2 (4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/eui/2010_2/10koouuk.pdf
8. Криховецький І. З. Туристична індустрія України : стан, проблеми та перспективи розвитку / І. З. Криховецький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. – 2011. – № 3. – С. 158–166.
9. Кулешова Н. В. Аналіз сучасного стану розвитку туристичної галузі в Україні / Н. В. Кулешова // Економіка і регіон. – 2012. – № 1 (32). – С. 177–183.
10. Лапшина І. Перспективи розвитку туристичних послуг в умовах глобалізації / І. Лапшина // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – Львів. – 2005. – Вип. 17. – С. 161–165.
11. Лихоманова О. В. Стан і перспективи регіонального розвитку туризму в Україні / О. В. Лихоманова // Актуальні проблеми економіки науковий економічний журнал. – 2004. – № 6 (36). – С. 149–155.
12. Лозова О. А. Туризм в Україні : сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку / О. А. Лозова // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 229. – С. 44–47.
13. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території : Монографія. – Львів : Новий Світ-2000, 2012. – 176 с.
14. Прейгер Д. К. Міжнародний туризм в Україні як форма інтеграційних комунікацій / Д. К. Прейгер, І. А. Малярчук // Стратегічна панорама. – 2005. – №3. – С. 37–40.
15. Туризм в Україні : пацієнт скоріше мертвий, аніж живий? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrop-ua.net/userpublications/16735-turizm-v-ukrayin-pacyent-skorshe-mertviy-anzh-zhiviy.html>
16. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/136/2007>
17. Урядовий портал : У 2013 році Україну відвідали понад 26 млн. туристів : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246992112

REFERENCES

1. Anhelko I. V. Suchasnyi stan ta perspektvyvy rozvytku turystychnoi haluzi v Ukraini / I. V. Anhelko // Ukrainskyi sotsium. – 2014. – № 2. – S. 71–79.

2. Antyturystycheskaia operatsiia v Ukrainy : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://gordonua.com/publications/antituristiceskaya-operaciya-v-ukraine-27056.html>
3. Boiko M. H. Zasady formuvannia priorytetnykh napriamiv turystychnoi polityky Ukrainy / M. H. Boiko, L. M. Hopkalo // Rehionalna ekonomika : naukovo praktychnyi zhurnal. – 2005. – № 1 (35). – S. 222–229.
4. Vidkryty Ukrainu. Chas zminiuvaty pidkhody do turyzmu : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3506081-vidkryty-ukrainy>
5. Hurieva I. Rozvytok turyzmu v Ukraini: problemy y perspektyvy / I. Hurieva, S. Khytianyuk // Finansovy kontrol : Vseukrainsky naukovo-praktychnyi zhurnal. – 2011. – № 1 (62). – C. 17–23.
6. Ditkovska S. O. Inozemnyi turizm v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku / S. O. Ditkovska // Visnyk Donetskoho instytutu turystychnoho biznesu. Serii : Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy (v turystychnii sferi). – 2007. – № 1. – C. 134–137.
7. Kolesnyk O. O. Otsinka stanu ta perspektyvy rozvytku turyzmu Ukrainy v umovakh kryzy / O. O. Kolesnyk // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii : elektronne naukove fakhove vydannia. Serii : Ekonomichni nauky. – 2010. – Vyp. 2 (4) : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/eui/2010_2/10koouuk.pdf
8. Krykhovetskyi I. Z. Turystychna industriia Ukrainy : stan, problemy ta perspektyvy rozvytku / I. Z. Krykhovetskyi // Naukovo-informatsiiny visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava im. Korolia Danyla Halytskoho. – 2011. – № 3. – C. 158–166.
9. Kulieshova N. V. Analiz suchasnoho stanu rozvytku turystychnoi haluzi v Ukraini / N. V. Kulieshova // Ekonomika i rehion. – 2012. – № 1 (32). – C. 177–183.
10. Lapshyna I. Perspektivy rozvytku turystychnykh posluh v umovakh hlobalizatsii / I. Lapshyna // Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Serii ekonomichna. – Lviv. – 2005. – Vyp. 17. – C. 161–165.
11. Lykhanomanova O. V. Stan i perspektyvy rehionalnoho rozvytku turyzmu v Ukraini / O. V. Lykhanomanova // Aktualni problemy ekonomiky naukovyi ekonomichni zhurnal. – 2004. – № 6 (36). – S. 149–155.
12. Lozova O. A. Turizm v Ukraini : suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku / O. A. Lozova // Kultura narodov Prychernomor'ia. – 2012. – № 229. – C. 44–47.
13. Muzychenko-Kozlovska O. V. Ekonomichne otsiniuvannia turystychnoi pryvablyvosti terytorii : Monohrafiia. – Lviv : Novyi Svit-2000, 2012. – 176 c.
14. Preiher D. K. Mizhnarodnyi turizm v Ukraini yak forma intehratsiinykh komunikatsii / D. K. Preiher, I. A. Maliarchuk // Stratehichna panorama. – 2005. – №3. – S. 37–40.
15. Turizm v Ukraini : patsient skorishe mertvyi, anizh zhyvyi? : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrop-ua.net/userpublications/16735-turizm-v-ukrayin-pacyent-skorshe-mertviy-anzh-zhiviy.html>
16. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zakhody shchodo rozvytku turyzmu i kurortiv v Ukraini» : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/136/2007>
17. Uriadovy portal : U 2013 rotsi Ukrainu vidvidaly ponad 26 mln. turystiv : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246992112

Статтю подано до редакції 10.11.2016 р.